

IV SYMPOZJUM DZIEJÓW BIUROKRACJI

W dniach 18–19 czerwca 2010 r. odbyło się Sympozjum Dziejów Biurokracji. Było to czwarte spotkanie z cyklu organizowanego przez Zakład Archiwistyki Instytutu Historii UMCS przy współudziale Zakładu Historii Średniowiecza i Archiwistyki Instytutu Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach oraz Radzyńskiego Stowarzyszenia Inicjatyw Lokalnych. Te sesje wpisały się już na stałe w konferencyjny kalendarz uniwersytecki, ciesząc się co roku niesłabnącym zainteresowaniem badaczy problemów biurokracji.

Sympozjum zgromadziło wielu gości z Polski oraz z zagranicy. W obradach uczestniczyli referenci z Instytutu Ekonomiki Rosyjskiej, Rosyjskiej Akademii Nauk, Rosyjskiego Uniwersytetu Przyjaźni Narodów w Moskwie, Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Dniepropietrowskiego Uniwersytetu Narodowego, Uralskiego Uniwersytetu Państwowego, Zaporoskiego Uniwersytetu Narodowego, Moskiewskiej Państwowej Akademii Nauk, Riazańskiego Uniwersytetu Państwowego, Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego, Rosyjskiego Instytutu Kulturologii, Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego, Kurskiego Uniwersytetu Państwowego oraz Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu. W konferencji brali udział także badacze polscy z PAN, UW, UMK, Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, UMCS, Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Instytutu Teologicznego w Częstochowie, AP w Krakowie, AP w Piotrkowie Trybunalskim, AAN oraz IPN Oddział w Lublinie. Taka oprawa była możliwa dzięki wsparciu finansowemu organizatorów udzielonemu przez MSZ, Agencję Nieruchomości Rolnych, oddział terenowy w Lublinie, oraz PPH „Orion”.

Obrady toczyły się w gmachu „Nowej Humanistyki” UMCS. Mowę inauguracyjną wygłosił dziekan Wydziału Humanistycznego UMCS Henryk Gmiterek, otwarcia obrad i powitania gości dokonali zaś dyrektor IH UMCS Robert Litwiński oraz kierownik Zakładu Archiwistyki Krzysztof Skupieński.

Część merytoryczna sympozjum zaczęła się od sekcji plenarnej prezentującej przekrój tematyki obrad. Pozostałe referaty zostały podzielone między sekcje tematyczne obradujące równolegle w dwóch salach. Obrady zakończyło posiedzenie plenarne, którego głównym punktem był wykład o charakterze syntetycznym.

Podczas obrad sekcji plenarnej prowadzonej przez K. Skupieńskiego wygłoszono sześć referatów. Referatem inauguracyjnym był odczyt Katarzyny Bucholc-Srogosz (Akademia im. J. Długosza) pt. „Funkcjonowanie centralnych organów administracji Rzeczypospolitej w ocenie deputacji sejmowych z lat 1778–1786”, w którym autorka starała się ocenić działanie Rady Nieustającej w świetle analizy posiedzeń komisji deputackich. Kolejny referat, pt. „*Bruhl* Józefa Ignacego Kraszewskiego – literackie studium biurokracji”, wygłosiła Alicja Kulecka, dokonując ciekawego zabiegu potraktowania dzieła literackiego jako źródła do badań problemów biurokracji. Referat Walerija Leonidowicza Stiepanowa (Rosyjska Akademia Nauk) pt. „Ministerstwo Finansów Imperium Rosyjskiego – struktura i zakres kompetencji (XIX–pocz. XX w.)” został poświęcony ustrojowi oraz funkcjonowaniu ministerstwa z uwzględnieniem zasadniczych etapów ewolucji resortu, reorganizacji i komplikacji jego struktury. Walerij Wsiewołodowicz Kierow (Rosyjski Uniwersytet Przyjaźni Narodów) wygłosił referat pt. „Przedsiębiorcy-starobrzędowcy i łapówkarstwo w Rosji XIX w. – element kultury, biurokracji czy społeczeństwa”, analizując trzy rodzaje łapówkarstwa w życiu starobrzędowców, poczynając od korupcji służbowej, mającej na celu ułatwienie prowadzenia działalności gospodarczej, przez korupcję społeczno-kulturową, skończywszy na korupcji rozumianej jako system. Wygłoszony po polsku referat Swietłany Michajłownej Falkowicz (Instytut Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk) pt. „Funkcjonowanie systemu policyjnego w Królestwie Polskim w latach 1815–1830” dotyczył działalności oraz rozwoju struktur policji tajnej w Królestwie Polskim. Poruszał także problem inwigilacji środowisk akademickich w Królestwie oraz okoliczności tzw. spisku koronacyjnego. Wystąpienie Natalii Władimirownej Czernikowej (Instytut Historii Rosji Rosyjskiej Akademii Nauk) pt. „Wyższa biurokracja w epoce przemian – lata 1880–1881 i 1904–1905” zakończyło obrady sekcji plenarnej. Autorka przeanalizowała stadia aktywności maszyny biurokratycznej w dobie kryzysów.

W sekcji drugiej, prowadzonej przez Janusza Łosowskiego, zatytułowanej „Prebiurokracja”, znalazły się referaty, śledzące przejawy biurokracji w epokach wcześniejszych, poprzedzających wykształcenie się właściwego systemu biurokracji. Waldemar Chorążyczewski (UMK) w referacie pt. „Kancelaria księgi wpisów czy kultura księgi wpisów” postulował, by wąskie pojęcie systemu kancelaryjnego księgi wpisów zastąpić pojęciem kultury księgi wpisu, rozumianym szerzej niż tylko określony sposób dokumentowania, przyjęty przez kancelarię. Referat Andrija Blanucy (Narodowa Akademia Nauk Ukrainy) pt. „Sprawy sądowe dotyczące sporów majątkowych w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1592–1566 – aspekt biurokracji sądowej” został poświęcony

analizie procedury rozwiązywania sporów majątkowych na drodze sądowej, która to procedura została określona w tzw. Pierwszym Statucie Litewskim. Larysa Żerebcowa (Dniepropietrowski Uniwersytet Narodowy) w odczycie pt. „Wpływ rozwoju Kancelarii Wielkksiążęcej na formowanie się systemu celnego Wielkiego Księstwa Litewskiego” przedstawiła proces rozszerzania działalności kancelarii WKL, a w konsekwencji modernizację jej struktury, różnicowanie oraz specjalizację kadry pracowników kancelarii. Ostatni referat, pt. „Urzędnicy grodzcy nowokorczyńscy i ich kariery w XVII w.”, wygłosił Jacek Pielas (UJK), przedstawiając system nominacji urzędników oraz mechanizmy ich awansu. Prelegent wysunął ponadto, zgłaszany już na poprzednich sympozjach, postulat sporządzenia spisu urzędników grodzkich.

Sekcję trzecią, prowadzoną przez W. Chorążyczewskiego, zatytułowaną „Dokumentowanie działalności biurokratycznej”, rozpoczął Artur Górak (UMCS) referatem pt. „Kancelaryjne aspekty monokratycznej i kolegialnej procedury decyzyjnej w rosyjskiej administracji terenowej XIX w.”, w którym wskazał na zasadnicze różnice pomiędzy wymienionymi procedurami decyzyjnymi i wynikające z nich konsekwencje dla procesu decyzyjnego i dokumentacji aktowej. Nawiązaniem do powyższego odczytu był następny referat Ludmiły Nikołajewnej Mazur (Uralski Uniwersytet Państwowy) pt. „System kancelaryjny w XVIII–XX w. jako odzwierciedlenie procesu biurokratyzacji rosyjskiego społeczeństwa”, w którym autorka przedstawiła niezwykle ciekawą teorię cyklu występowania systemu monokratycznego i kolegialnego na przykładzie historii Rosji. Referaty Jacka Legiecia (UJK) oraz Mariusza Kulika (PAN) zostały poświęcone dokumentowaniu działalności biurokratycznej w strukturach wojskowych, a referat Pawła Wolnickiego (Instytut Teologiczny w Częstochowie) metodom porządkowania akt w dziewiętnastowiecznej kancelarii i archiwum dziekańskim. Referatem zamykającym sesję był odczyt Szczepana Świątka (AP w Krakowie), prezentujący listę głównych potrzeb badawczych z zakresu kancelarii i akt tajnych w PRL-u, na przykładzie miasta Krakowa.

W sekcji czwartej, zatytułowanej „Biurokracja Imperium Konserwatywnego”, przedstawiono dziewięć referatów. Została ona poświęcona formowaniu się oraz przemianom struktur administracyjnych w czasach konserwatywnego Imperium Rosyjskiego, tzn. poczynając od reform administracyjnych Piotra I, przez decyzje Aleksandra II, skończywszy zaś na okresie rządów Mikołaja I. Obrady do przerwy prowadził Jan Lewandowski (UMCS), a potem Zbigniew Naworski. Uczestnicy mieli możliwość wysłuchania referatów Andrzeja Gacy (UMK) „Generał-Prokurator «okiem monarchy i sercem całego państwa»”, Dimitrija Aleksiejewicza Redina (Uralski Uniwersytet Pań-

stwowy) „«Sprawozdanie z niebyłego koncertu» – lokalna administracja państwowa w Rosji w epoce Piotra Wielkiego (prawodawstwo i praktyka)”, Julii Hołowko (Zaporoski Uniwersytet Narodowy) „Zaplecze kadrowe instytucji celnych południowej Ukrainy w ostatnim ćwierćwieczu XVIII i na początku XX w.”, Michaiła Antolijewicza Prichodźko (Moskiewska Państwowa Akademia Prawa) „Adam Czartoryski i kształtowanie rosyjskiej reformy administracyjnej”, Piotra Władimirowicza Akulszyna (Riazański Uniwersytet Państwowy) „Generał-gubernator A. D. Bałaszow – biurokracja a prowincja rosyjska w epoce Aleksandra I”, Giennadija Filippowicza Matwiejewa (Moskiewski Uniwersytet Państwowy) „Śrubka bezduszna czy świadomy sługa tronu? Obraz urzędnika III Wydziału Jego Cesarskiej Mości Kancelarii z czasów Mikołaja I we wspomnieniach Erazma I. Stogowa”, Iriny Władimirowny Różyckiej (Rosyjska Akademia Nauk) „Rada Państwowa za cara Mikołaja I w świetle dziennika M. A. Korfa”, Tatjany Nikołajewny Kandaurowej (Rosyjski Instytut Kulturologii) „System zarządzania wojskowymi osiedlami kawalerii w XIX w.” oraz Władimira Wasiljewicza Morozana (Petersburski Uniwersytet Państwowy) „Struktura i działalność organów administracji obwodu besarabskiego w XIX w.”

Sekcję piątą, pt. „Rzeczpospolita”, połączono z planowaną sekcją szóstą dotyczącą biurokracji komunistycznej. Obrady prowadził Robert Degen (UMK). Otworzyły ją dwa referaty poruszające wątek Rady Głównej Opiekuńczej: Marka Przeniosły, omawiający strukturę wewnętrzną i personel Rady, oraz Małgorzaty Przeniosło (UJK), poświęcony zagadnieniom kontroli wewnętrznej oraz ministerialnej, przeprowadzonej w radach opiekuńczych. Kolejny referat Tomasza Matuszaka (AP w Piotrkowie Tryb.) pt. „Kwalifikacje zawodowe archiwistów w II Rzeczypospolitej” dotyczył problematyki umiejętności oraz przygotowania urzędników archiwalnych do wykonywania zawodu archiwisty. Zgodnie z planem pierwotnym sekcję miał kończyć referat Adama Dąbrowskiego (AAN), poświęcony analizie zmian przepisów kancelaryjnych w centrali Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z sierpnia 1931 r., dodano jednak jeszcze referat Mirosława Szumiły (UMCS) poświęcony ludziom oraz mechanizmom działania Sekretariatu KC PPR w latach 1944–1948 i referat Rafała Jarosza pt. „Ukryty skarb. Akta osobowo-płacowe PZPR/SdRP w Archiwum Rotacyjnym «ŁAD» w Łubnej”. Ten ostatni wzbudził zresztą spore poruszenie wśród słuchaczy.

Pod przewodnictwem Wojciecha Witkowskiego (UMCS) pracowała równoległa sekcja siódma, poświęcona dziejom „Administracji Królestwa Polskiego”. W jej ramach Jan Kozłowski wygłosił referat pt. „Gubernialna i powiatowa reforma administracyjna Królestwa Polskiego Nikołaja Milutina z 1867 r.

i jej realizacja”. Następnie referat Krzysztofa Latawca pt. „Formy aktywności gospodarczej rosyjskich dygnitarzy w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym” wygłosiła Elżbieta Markowska (oboje UMCS). Odczyt zamykający tę sekcję pt. „Urzednicy Siedleckiego Okręgowego Naukowego” został wygłoszony przez Dariusza Szewczuka (UMCS). Po krótkiej przerwie kontynuowano obrady pod hasłem „Czynownicy epoki nacjonalizmu biurokratycznego”. W tej części zaprezentowano pięć referatów. Henryk Bałabuch (UMCS) otworzył obrady, kreśląc sylwetkę jednego z tuzów carskiej cenzury w referacie pt. „Więcej niż obercenzor – E. M. Fieoktistow w elitach carskiej władzy 1883–1895”. Odczyt Jeleny Sirgiejewnej Krawcowej (Kurski Państwowy Uniwersytet Medyczny) pt. „Specyfika działalności inspektorów podatkowych w Imperium Rosyjskim w latach 1885–1917” został poświęcony charakterystyce urzędników nadzoru podatkowego, m.in. ich liczebności w poszczególnych guberniach Imperium Rosyjskiego, kryteriom zatrudnienia, poziomowi wykształcenia oraz ich zarobkom. Stanisław Walentinowicz Bogdanow (Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne) w referacie pt. „Etat dworu cara Mikołaja II. Dworzanin jako wzór urzędnika epoki przemian w czasie ostatniego panowania Imperium Rosyjskiego” na podstawie badań elity rządzącej sformułował wniosek, że dwór carski, w odejściu od tradycyjnego jego pojęcia i funkcji, przekształcił się w elitarną społeczność, złożoną z przedstawicieli wyższej arystokracji i biurokracji Imperium Rosyjskiego, którym nadawano tytuły dworskie.

Obrady IV Sympozjum Biurokracji zakończyło połączone posiedzenie obu sekcji, na którym mieliśmy możliwość wysłuchania wystąpienia Z. Naworskiego, zatytułowanego „Służba publiczna od monarchii absolutnej po czasy współczesne. Zarys problematyki”.

Podsumowania obrad w imieniu organizatorów dokonał A. Górak. Podkreślił on, że biurokracja to system zarządzania, w którym decydującą rolę odgrywa aparat administracyjny, ale także grupa ludzi, trudniących się administrowaniem i organizacją pracy instytucji i urzędów. W myśl tej definicji każde kolejne sympozjum dziejów biurokracji, w tym również czwarte, koncentrowało się na trzech głównych kierunkach badawczych, czyli: teoria biurokracji, struktury biurokratyczne i ich funkcjonowanie oraz personel administracyjny. Rozpiętość problemów i chronologii w ramach tych trzech kierunków była jednak bardzo duża. Organizatorzy sympozjum zaproponowali obszerną problematykę badawczą, obejmującą całe spektrum zagadnień z zakresu biurokracji. Równolegle analizowano problemy biurokracji występujące na ziemiach polskich oraz rosyjskich w różnych okresach dziejowych. Wiele wystąpień i poruszone w nich kwestie spowodowały ożywioną mery-

torycznie dyskusję, która dała asumpt do szerszej wymiany poglądów, m.in. na temat oceny działania instytucji biurokratycznych, ich personelu i jego przygotowania do pełnienia służby administracyjnej, znosząc niejednokrotnie stereotyp bezdusznego carskiego urzędnika, czy też niekompetentnego biurokraty. W dyskusjach zgłaszano także najpilniejsze potrzeby badawcze, tj. stworzenie spisu urzędników grodzkich, ponowne przyjrzenie się kancelarii księgi wpisów.

Prezentowane referaty wskazywały na prawidłowo działające mechanizmy biurokratyczne, zgodne z idealnym modelem biurokracji przyjętym przez Maxa Webera, jak i na elementy powodujące ich dysfunkcjonalność, a w konsekwencji przerost biurokracji. Podczas obrad omawiano wytwory działalności kancelaryjnej instytucji administracyjnych, tj. dokumentację aktową, kartograficzną, statystyczną, osobowo-płacową, a jednocześnie prezentowano sylwetki urzędników i kancelistów, począwszy od urzędników carskich, przez urzędników kancelarii grodzkich, kończąc zaś na personelu sekretariatu KC PPR. Omawiano także działanie oraz organizację polskich i rosyjskich instytucji administracyjnych w różnych okresach historycznych. Analizowano realizację oraz skutki wybranych reform administracyjnych.

IV Sympozjum Dziejów Biurokracji stało na wysokim poziomie merytoryczno-organizacyjnym. Zrealizowano je z rozmachem, o czym świadczy niespotykana dotąd liczba prelegentów obcojęzycznych. Śledzenie głównych wniosków płynących z zagranicznych referatów było tym prostsze, że organizatorzy sympozjum zadbali o to, by każdy z uczestników konferencji miał dostęp do ich polskich tłumaczeń. Ułatwiało to znacznie udział w obradach. Sympozjum stworzyło także możliwość wymiany myśli i doświadczeń pomiędzy badaczami problemów biurokracji z kilku krajów, co zaowocowało wieloma cennymi dyskusjami. Przedstawione referaty wywoływały ożywioną reakcję słuchaczy, o czym świadczy liczba pytań zadawanych prelegentom. Niesłabnące zainteresowanie, z jakim spotykają się sympozja, zachęciło organizatorów do przygotowania kolejnego spotkania, które zaplanowano w Toruniu w 2012 r.

Agnieszka Laskowska

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)